

LOSONCZ ALPÁR

A destabilizáció kódjelei

A jugoszláv történelemben a 20. század európai történelme tükröződik, s ez a tükörkép korántsem olyan torz, mint ahogyan sokan hinni szeretnék. A feladat inkább az, hogy a szemünk előtt kibomló civilizációs regressziót a balkáni nemzetállamok történetének bonyolult szövevényében láttassuk, s szemügyre vegyük a modernizáció ellentmondásait a Balkánnak ezen a részén. Nem kevésbé fontos, hogy a nemzetállami partikularitás, az etnikai nacionalizmus és az univerzalizmus feszültségének, valamint az ethnosz és a demosz¹ ellentmondásainak erőterében vizsgáljuk meg a jugoszláv történetet. Hiszen itt egy olyan univerzalizmus „bukott meg”, amely megoldani látszott egy soknemzetiségű térség integrációjának problémáját, s a vereség méretei, az új totalitáriánus készletekkel együtt, ijesztőek. Annál is inkább, mert ez az ország a második világháborút követő négy évtizedben egyfajta poszt nacionális képletet testesített meg, és sajátos geopolitikai helyzeténél fogva közvetítői pozíciót foglalt el Nyugat- és Kelet-Európa között. E nemzetek fölötti közösség szétbomlása a történelmi tanulás tragikus hiányára figyelmeztet Közép- és Kelet-Európában.

A befejezetlen állam

Jugoszlávia az első világháború után kialakult légkörben született meg. Az új állam integratív-stabilizáló kapacitásait mindig a katonai erőszak biztosította; a délszláv kulturális univerzalizmus a politika szférájába transzformálódva „elhasználódott”. Az ország fennmaradása az első és a második Jugoszlávia esetében is a militáris rendek stabilizációs teljesítményétől függött. Ez az államalakulat sohasem vált nyugat-európai értelemben vett politikai közösséggé, hiszen nem a normatív politikai tervezetek kommunikációjában alakult ki. A politikai önértelmezésre irányuló viták kimondatlanul is az államiság mibenlétére irányultak.

Mi az, hogy állam, s melyek a szuverenitás forrásai Jugoszláviában ezek a kérdések húzódtak meg a belső viták mögött, méghozzá azért, mert az elmúlt hat-hét évtizedben az ideológiai önértelmezés lehetetlenné tette az állam „befejezetlenségének” elismerését. A „félállamiság” lebegő állapotával szemben az államformával kapcsolatos eszmecserek gyakorlati relevanciája szinte semmisnek bizonyult. Az állam „befejezetlensége” - amit a szlovén viták domborítottak ki a nyolcvanas évek első felében² - kialakulásuk óta jellemzi a jugoszláv „politikai” kereteket. Ezt figyelembe kell vennünk, mielőtt azon kezdünk töprengeni, hogy Európa e tájékán fennmaradhatnak-e metanacionális közösségek.

Jugoszlávia végítéletzerű destabilizációja megerősíti azt a megfigyelést, hogy egy állam megalakulásának feltételei megszabják további sorsát. Már pedig a jugoszláv állam olyan anyajegyet viselt magán, amelyet semmilyen sebészi beavatkozással nem lehetett eltávolítani. A szlovén vitákban megnyilatkozók³ egyöntetűen arra a megállapításra jutottak, hogy az első (s persze a második) világháború befejezése után a délszláv nemzetek nem voltak abban a helyzetben, hogy kinyilvánítsák politikai akaratukat, és megvalósítsák nemzeti lényegüket - nem szólva az úgynevezett nem államalkotó etnikai csoportokról, nemzeti kisebbségekről. Az állam fogalma ugyanis és ez kivált a nemzetek fölötti állam fogalmára érvényes - feltételezi a politikai közösség szerveződésének minimális ismérveit illető konszenzust, amely lehetővé teszi a különféle politikai elképzelések egyeztetését. Márpedig a jugoszláv polgároknak el kellett feledniük az államuk tartalmára

vonatkozó kérdéseket, és az állam megalakulásával kapcsolatban is amnéziát kellett magukra erőltetniük. Jugoszlávia joggal tekinthető olyan sohasem stabilizálódott államalakulatnak, amelyet a tartalmára vonatkozó bizonytalan kimenetelű megbeszélések menete határozott meg.⁴ Az ilyen alakulat integrációját az államtól és a politikum szférájától a szuverenitás jogát elragadó, az erőszak többletével bíró hatalmi-katonai szervek biztosítják. A jugoszláv történet fő irányvonalát Carl Schmitt ismert megfogalmazása - a szuverén államapparátus helyett bíró dönt a rendkívüli állapotról⁵ - jellemzi: itt folytonosan államfeletti intézményeknek kellett a mindenkori rendkívüli állapotok között életben tartaniuk az államalakulatot.⁶ Minden olyan esetben, amikor a pluralizmust igénylő, versengő politikai koncepciók kerültek napvilágra, kiváltságos hatalmi és katonai csoportok léptek fel azért, hogy az uralmi szerkezet sértetlen maradjon. Pontosabban: minden olyan esetben, amikor a nemzeti elképzelések az etnikai nacionalizmustól a nemzetállamiság felé rugaszkodtak volna el, a rendkívüli állapotot szabályozó rendeknek kellett „helyre tenniük” a konfliktusokba belebonyolódott politikai alanyokat.

Minden államalakulat ésszerűsége nagymértékben függ attól, vannak-e olyan intézmények, amelyek képesek a politikailag releváns alanyok önértelmezései közötti konfliktusokat a fennálló keretek között szabályozni. Az intézményesített kommunikációnak lehetővé kell tennie a versengő politikai tervezetek legitim ütközését,⁷ a politikai alanyok önmódosítását és a szociális tapasztalatból eredő tanulást. Jugoszlávia mint „befejezett”, szabályozó kapacitással rendelkező állam csak akkor jöhetett volna létre, ha olyan intézményrendszert épít ki, amely reagálni tud a multikulturális állapotban gyökerező konfliktusokra, s ezeket nyilvános diskussziók tárgyává teszi. Márpedig a jugoszláv kommunikációs patológiához azok a tragikus félreértések is hozzátartoztak, amelyek a nemzeti önértelmezéseket jellemezték: míg a szerb nemzeti ideológiának szerves eleme volt az a hit, hogy a szerb nemzet felszabadította a délszláv nemzeteket a különféle (magyar, osztrák, német) igák alól, s lehetővé tette számukra a nemzeti fejlődés intézményesítését, addig mások - főképp a horvátok - a szerb hegemonia megvalósulását látták a felszabadítás története mögött. Ezek a deficitek meghatározóak voltak a kommunikációs patológia egyre dagadó folyamában. Míg a legnagyobb népcsoport nemzeti ideológiájához hozzátartozott a délszláv szolidaritás hangoztatása (és az a hit, hogy Jugoszlávia létében a megoldás is benne rejlik), addig ugyanezt a többi délszláv nemzet nem szűnő, sőt erősödő kétellyel fogadta. A kommunikációs patológia az önmegismerés korlátjának bizonyult.

Kulturális univerzalizmus

A jugoszláv történet nem a hanyatlásnak, hanem az állam kialakulásának idején, tehát „genetikailag” kódolt destabilizációnak a története. A konszenzushányt jól szemlélteti az eredethez és a megalakulás indítékaihoz fűződő nemzeti önértelmezések heterogenitása. Az első világháború győztes államai arra törekedtek, hogy a Balkánnak ezen a részén olyan államalakulat jöjjön létre, mely pacifikálja az egymásnak feszíthető törzsi nacionalizmusokat. Ugyanakkor az új államalakulat mint regionális nagyhatalom a nyugati geo és katonapolitikai érdekek rendszerébe is beleillett, hiszen egyaránt szembe lehetett állítani a német és a bolsevik befolyással. A nyugati nagyhatalmak ennek megfelelően választották meg tárgyalópartnereiket, mégpedig az unitárius államot szorgalmazó szerb politikai elit katonai hatalommal is bíró csoportjait. Az egyesülés után voltak olyan szerb ellenzéki pártok, amelyek megkérdőjelezték az unitárius állam létjogosultságát és célszerűségét,⁸ de az új

alakulattal kapcsolatos fenntartások főleg a többi délszláv nemzet részéről fogalmazódtak meg. A két világháború közötti jeles szerb politikai gondolkodó, Slobodan Jovanović hűen írta le a helyzetet: „Az állameszme hiánya a horvátoknál is érződött. Mivel sokáig idegen államban éltek, megszokták, hogy az államban ellenséges erőt lássanak, amellyel szemben meg kell védeni a nemzeti szabadságot. Ezért ódzkodtak attól, hogy Jugoszláviába mint államegészsze integrálódjanak. Beleegyeztek abba, hogy Jugoszláviában maradjanak, de azzal a feltétellel, hogy *corpus separatumként* szerveződnek. Az állam továbbra is idegen maradt számukra, amelyet legfeljebb olyan keretként értelmeznek, amely nemzeti autonómiájukat biztosítja. Ezzel szemben a szerbeket az Ausztriával és Törökországgal vívott néhány évszázados harc arról győzte meg, hogy a monarchikus, központosított állam a legmegfelelőbb számukra...”⁹ A nemzeti konszenzust ideológiai axiómaként tételező rituális történelmi emlékezés a nemzeti érdekek heterogenitását elhallgatta, vagy - a ténylegesen létező jugoszláv állam létrejöttére mint a délszláv lehetőségek optimumára hivatkozva - minimalizálta. A jugoszláv államalakulatot vulgárhegeliánus módon a délszláv világszellem evilági megtestesüléseként értelmező ideológia ma is képtelen felismerni az alakulat létrejöttében rejlő dilemmákat, s a széthulláshoz vezető ösvényen csupán gonosz szeparatista indulatokat, elvetemült nacionalista szenvedélyeket, habzó szájú gonosztevőket azonosít.

Jovanović megjegyzéséhez azt kell hozzátennünk, hogy az államalkotó nemzetek nemzetállami reményeket fűztek Jugoszlávia létrejöttéhez (melyeket a nagyhatalmak nem vettek figyelembe), ami viszont beleillett az első világháború utáni rendezési elvek rendszerébe. A frusztrációk abból fakadtak, hogy a létező keretek között az etnikai igények nem tehettek szert nemzetállami affirmációra.¹⁰ Az első világháború befejezése után a délszláv ideológiák elfogadták az általános „jugoszláv érdekeket mint elsődleges politikai érdeket”,¹¹ minthogy a tervezett érdekérvényesítési mechanizmus biztosítani látszott a feltörekvő polgárság modernizációs törekvéseinek érvényesülését, és úgy tűnt, hogy a jugoszláv szinten végbemenő modernizáció összeegyeztethető a polgárság nemzetállami igényeivel. Ne feledjük, hogy az első modernizációs impulzusok nemzetek fölötti keretekben érték a délszláv nemzeteket.¹² Talán azt a véleményt is elfogadhatjuk, hogy a mérvadó politikai törekvések - így az is, amely a háború kitörése előtt a Habsburg Monarchia föderalizálását tűzte ki célul - elfogadták „a jugoszláv nemzeti egység polgári ideológiáját mint a jugoszláv kérdés ideológiai alapját”.¹³ Ám a „nemzeti egység” normatív fogalma csupán a „jugoszláv nemzet” akkor még problémátlanul tűnő, a kultúra szférájában fogant képzetét, s nem a politikai akaratképzés folyamatát, a majdani államalakulat tartalmát érintette. Nem reflektált azokra a mechanizmusokra, amelyek a prepolitikai közösségből modern politikai azonosságtudattal rendelkező közösséggé alakítják át a nemzetet.

A „jugoszláv nemzeti tudat” egy akkor még nagyon is modern jelenséget, a kulturális integráció programját sejtette, azt a programot, amely a kulturális hagyomány, a történetírás által formált emlékezet és a modern kulturális reflexió ötvözését célozta. A nemzeti egység gondolata - amely műalkotások, jelképek, szokások és történetek, a közös irodalmi nyelv fűzését, azaz a délszláv többkultúrújúságot¹⁴ karolhatta fel - összefüggött a modernizáció eszméjével. A délszláv nemzetek - legalábbis hatékony módon - nem kísérletezhettek egy olyan rituális emlékezet kialakításával, amely a közös misztikus eredetre és a közös területre hivatkozhatott volna. A délszláv kulturális univerzalizmus a kultúrára mint a közös nemzeti lét lényegére apellált, amely a délszláv állam megvalósulásával intézményes keretekben válhat „második természetté”. A kulturális integráció megfelelt a

modernizáció követelményeinek, de a modernizáció többi feltétele nem volt meg. A kulturális koncepció Jugoszlávia széthullásáig hordozta magában a modernizációs energiát, ám folytonosan szembekerült az államilag közvetített etnikai nacionalizmussal, amely abszolutizálja a nyelv és a sors által egybentartott prepolitikai közösségeket. Márpedig az ilyen közösségekben a pluralizmus kizárt, mert a konszenzus az értékek és az életvezetés vonatkozásában elő feltételezett és előírt. A délszláv kulturális modernizáció sohasem tudta erőteljesen befolyásolni a politikai akaratképzést, s (a kulturális elit adott csoportjain kívül) sohasem tudta módosítani az etnikai nacionalizmus világgépét - vagyis sohasem tudott maga mögött olyan politikai erőket felsorakoztatni, amelyek a megfelelő módon befolyásolták volna a társadalom szociális integrációját.

A kommunista jugoszláv entitás

A jugoszláv államalakulatot megalakulása után a kommunista párt bírálta leghevesebben, érthetően osztálypolitikai szemszögből. E bírálat értelmezései a félreértések fenomenológiájához tartoznak. Egy tipikus nézet szerint¹⁵ a kommunista párt a Kominternnel együtt 1923-tól azon fáradozott, hogy a szélsőséges nacionalista mozgalmakkal együtt szétrombolja Jugoszláviát, s ennek romjain felépítse a kis délszláv államok rendszerét. Ezért minden olyan nézettel szembeszegült, amely tagadta a „forradalmi helyzet” tényét, s amely arra irányult, hogy a nemzeti kérdés ne kommunista forradalommal; hanem alkotmányos, demokratikus keretek között oldódjék meg. A párt elképzelésében a „versailles-i” Jugoszlávia csupán a nemzetközi imperialista háború terméke, amelyben a szerb nemzet uralma alá hajtotta a többi délszláv nemzetet. Kétségtelen, hogy a szerb burzsoázia, alárendelt helyzetben lévén a többi délszláv burzsoáziával szemben, óhajtotta a központosítást, s ezt politikai-katonai erejét felhasználva meg is valósította. Ám a legnagyobb népcsoport elitjének törekvését nem szabad a nemzet egészére kiterjesztenünk. Máskülönben arra a megállapításra jutnánk, hogy Jugoszlávia majdani urai a sztálini-kominterni fantazmagóriáknak engedelmessé válva már a délszláv nemzetek egyesülése után eladták lelküket az ördögnek, a nacionalizmus telhetetlen démonának. Nota bene, a hataloméhes kommunista gondolkodás már a történet elején rossz vágányra terelte a délszláv univerzalizmus ügyét. Azzal, hogy negatív színekben tüntette fel az új államalakulatot, fölerősítette azt a nacionalista értelmezést, hogy Jugoszlávia csupán eszköz a nemzetállamisághoz vezető úton. A kommunisták, miközben szerbellenes éllel fejtették ki tevékenységüket, akarva-akaratlanul - íme a folytonosság a két világháború közötti ellenzéki és a második világháború utáni hatalomtartó kommunisták ténykedése között - Joseph de Maistre híresen gúnyos kommentárjának megvalósulását készítették elő délszláv földön: „Én az életben nem találok emberrel vagy polgárral, hanem franciákkal, lengyelekkel és oroszokkal...”.

A fenti okfejtés nyilvánvalóan a démonológiába tartozik.¹⁶ A korabeli kommunista ideológiába egyaránt belefért a nemzeti egység hangoztatása és a szerb burzsoázia ostromozása. Ez az ideológia gátló tényezőnek minősítette a nemzeti mozzanatot, hiszen a nemzeti egyneműsítés veszélyeztette az internacionalizmus ideológiájában kibontott egyneműsítést. Ez a bírálat már a hatalomtartó kommunizmus nemzeti politikájának antinómiáihoz vezet.

A kommunista hatalomátvétel után sokaknak úgy tűnt, hogy a délszláv univerzalizmus megszüntetve őrzi meg a nemzeti mozzanatot. A „régijugoszláviát” célba vevő ítélet mögött ott van az az ideológiai emlékezetszabályozás, hogy az ország nem 1918-ban, hanem az 1941-től 1945-ig tartó népfölkelésekben és a háború

utáni akaratmegnyilvánulásokban született meg. A célirányossá stilizált délszláv történelemben a két világháború közötti Jugoszlávia dialektikus előjátékká változott. Az új értelmezésnek szerves része volt az az axióma, hogy Jugoszlávia a kommunista parancsuradalomban kicsúcsosodó világtörténelem kifejeződése. A délszláv történelem a „kommunista jugoszláv” entitás felé mutató feltartóztathatlan folyamaként jelenik meg. Az autentikus délszláv univerzalizmus egyedüli biztosítója a kommunista életvezetés kiterjesztése a társadalom egészére.¹⁷

Holott a hatalomátvétel nem oldotta fel a jugoszláv államalakulat létrejöttében rögzült feszültségeket. A párt magával cipelte a „versailles-i” Jugoszlávia ellentmondásainak terhét, biztosította a „kezdet kezdetén bekódolt de stabilizáció” folytonosságát. Az említett axióma, amelyhez a történetírást és a történelmi reflexiókat igazították, eleve korlátozta a nemzeti ellentmondások racionális-diskurzív feldolgozását. (Ez a megjegyzés a jelenlegi, úgynevezett harmadik Jugoszláviára is érvényes.)

Míg a két világháború közötti jugoszlávizmust az unitárius államalakulat intézményrendszere, a második világháború utánit a kommunista ideológia valóságteremtése határozta meg. Az unitárius és az ideológiai jugoszláv entitás közötti legfontosabb összekötő kapocs a *nemzetet etnikai és nem politikai közösségként tételező ideológia* volt.¹⁸ A „befejezetlen állam” állapota mindkét esetben korlátozó tényezőt jelentett. Semmi sem volt idegenebb a kommunista valóságképtől, minthogy a nemzetet a polgárok nemzeteként értelmezze. Ez a nemzeti érdek kifejeződését csak olyan hatalmi technika keretében tudta elképzelni, amely szöges ellentéte a renani *aperçu*-ben (a nemzet mint állandó népszavazás) rejlő „aktív kommunikációnak”.

Az új ideológia működéséhez ki kellett terjeszteni az amnéziát. Számúzték az emlékezetből a második Jugoszlávia megalakulásához tapadó erőszakot, a nemzetállami igényekből és a délszláv nemzetek konfigurációjából fakadó szembenállásokat. Feledésre ítéltetett mindaz, ami nem az ideológiailag tételezett nemzeti egyetértést tükrözte. Az emlékezet ellenőrzésének kutatói¹⁹ szerint az emlékezés a szociális rendszerek egészére kiterjed, azaz diffúz, és csak merev, hierarchikus viszonyok megteremtésével lehet lokalizálni. Ezért a felülről diktált amnézia csak a társadalom egészének megfegyvelésével érhető el. A társadalomnak az ellenőrzés szempontjából áttetszővé kell válnia ahhoz, hogy az esetleges emlékezés ne veszélyeztesse az uralmi technikákat. Tito, a paternalizmust megtestesítő kommunista vezér tisztában volt azzal, hogy a történelmi ítélőerőt kiiktató újfajta kollektív emlékezet kialakítása sajátos „nemzetekfölötti” aritmetikát igényel. Ennek ismérve, hogy a nemzetállamisággal kapcsolatos hiányérzetet a kezdetben brutális, később már kifinomult erőszak és az előjogok egyenlő adagolásával kell ellensúlyozni (amibe belefért a magyar kisebbséggel szemben alkalmazott nagyon is nemzeti indíttatású bosszú engedélyezése és a szintén nemzeti érdekeket szolgáló áttelepítések gyakorlata). Az erőszak kiegyensúlyozott adagolása, a megrendszabályozás mint a különféle etnikai csoportok közötti nivellálás eszköze lett a „titói konszenzus”²⁰ és a nemzetekfölötti jugoszláv entitás tartópillére.²¹

Az emlékezés ideológiai irányítását, az új világnézet árnyoldalainak elpalástolását olyan kommunista politikai szervezet végezte, amely a második világháború után hipersztálini modellt teremtett meg, sőt úgy vonult be a színre, mint a Nagy Tanítómester dogmáinak autentikus végrehajtója nemcsak a délszláv földön, hanem az egész Balkán-félszigeten. A polgári pártokkal szemben alkalmazott „szalámitaktika” gyorsabb és erőteljesebb volt, mint másutt.²² Tito, aki 1948-ban Sztálinnal szembeszállva működésbe hozta e szervezetet, jobban értette Sztálint, mint

az saját magát. A második Jugoszlávia a szó szigorú értelmében az ötvenes években teremtődött meg, azzal az erőszakhullámmal, amelyet az jugoszláv „antisztálinista sztálinizmus” gerjesztett a negyvenes évek végén. A Sztálinnal szemben kimondott *nem* azonban arra is ösztönözte Titót és egyes munkatársait, hogy változásokat eszközöljenek a szocializmus modelljében. Ezzel kezdetét vette a felülről bevezetett, a termelés szférájába helyezett közvetlen demokrácia depolitizált modelljének és az ideologikus délszláv univerzalizmus vegyítésének páratlan kísérlete. A bolsevik koncepcióba beoltott öngazgatás eszméje liberális elemeket is tartalmazott, de a „transzcendentális” horizont a bolsevik világnézetben végig jelen volt.²³ Ezen nem azt értem, hogy a bolsevik világnézet módosítása a közvetlen demokrácia irányába pusztán illúzió lett volna,²⁴ csupán azt, hogy az öngazgatás felülről bevezetett modellje nem robbantotta szét a bolsevik kozmoszt. Amikor a termelőerők csakugyan élni kívántak a közvetlen demokrácia fogalmában rejlő jogokkal, a pártnak mint a szuverenitást gyakorló szervezetnek kellett fellépnie ahhoz, hogy a dolgok vissza térjenek eredeti medrükbe. (A nyolcvanas években, amikor az ideológiai jugoszláv entitás fénye teljesen kihunyott, a szaporodó sztrájkokat úgy értelmezték, „hogy a munkások az öngazgatási rendszerben csupán önmaguk ellen sztrájkolhatnak, hiszen ők önmaguk életfeltételeik meghatározói”. Nem tudják, de teszik.) Ugyanaz a politikai szervezet gondoskodott a liberalizálásról és az ebből eredő energiák megbénításáról.

Területi pártoligarchiák

A totalitáriánus forradalmiság - az előnyös külpolitikai helyzettel együtt sokáig a szőnyeg alá söpörhette a nemzetállamiságra vonatkozó dilemmákat. Am a hatvanas évek kezdetétől kimerültek az addig sikerrel működtetett modell modernizációs lehetőségei, válságba jutott az ideologikus jugoszláv entitás és az egyneműsítésre alapozott internacionalizmus elegye. A jugoszláv szocializmus válaszutá elé került. Az egyik lehetőség a következetesebb liberalizálódás volt, amely nem torzulna a bolsevik hatalmi technika változatává, s olyan közeget hozna létre, amelyben a különféle perspektívák, szociális tapasztalatok diskurzív értelmezések tárgyává válhatnak. A jugoszláv állameszme és a kollektív emlékezet dezideologizálása lehetőséget adott volna a különféle érdekek kifejezésére és ezáltal arra, hogy a „társadalom alanyai szilárd tudattal rendelkezzenek arról, hogy kinyilváníthatják önazonosságukat”.²⁵ Ott, ahol a kollektív azonosságot kizárólag az ideológia valóságteremtő ereje határozza meg, lehetetlenné válik a multikulturális kommunikáció. A jugoszláviai etnikai csoportok azonossági deficittel küzdöttek, amelyet a nemzetekfölötti állameszme ideológiai teljesítménye nem tudott kiküszöbölni.

A *representatio identitatis* problémája jól megfigyelhető a kisebbségek esetében.²⁶ Ezek miatt rengeteg energiát kellett elfecsérelni, hiszen meg kellett magyarázni azt az ellentmondást, hogy milyen módon lehetnek a kisebbségek egyszerre egyenlő és nem egyenlő tagjai a délszláv univerzalizmus intézményrendszerének. Az ideológiai előfeltevések szerint ugyanis a nemzeti kisebbségek (a hivatalos szóhasználat szerint „nemzetiségek”) afféle taine-i értelemben vett területi-etnikai csoportok voltak, amelyek végérvényesen leszakadtak az „anyaország” területéről, és kiváltak annak kultúrájából; ennél fogva kollektív-etnikai létüket, azonosságukat a jugoszláv államalakulathoz kötik. Noha a nemzetiségi státus a kisebbséginél magasabbrendű kategóriát jelenített meg, a nemzetiségeket élesen meg kellett különböztetni az államalkotó nemzetektől. A séma csak úgy működhetett, ha a párt a kisebbségek entitását teljes egészében az ideológiai

integráció modelljéhez csatolja, elősegíti lélektani asszimilációjukat, s még erőteljesebben örökdi az etnikai világképek fenntartásán.

A jugoszláv történetben nemcsak a nemzeti, hanem a regionális mentalitások különbözőségei is nagy szerepet játszanak. A legnagyobb lélekszámú népcsoportok esetében újra és újra előtérbe nyomulnak ezek a különbségek, ami indokoltá teszi a regionális autonómiák, tehát egyfajta demokratikus decentralizáció megszervezését. A bolsevik koncepcióban azonban az egyneműsítéssel szemben semmifajta autonómiának nincs helye, mert az önállóság ellenőrizetlen változatai szétfeszítenék a koncepció kereteit. A hatvanas években a regionális autonómiák talán a liberalizálódás hozadékai lehetek volna. Nem tudjuk, hogy ez az út hova vezetett volna, hogy a regionalizálás feloldotta volna-e a nemzetállamiság hiányából eredő feszültségeket.

A jugoszláv államalakulat létrehozásával kétségkívül egyfajta kényszer pályára kerültek a délszláv nemzetek. Ez azonban nem jelentette az alternatívák teljes hiányát. Hiszen azokat a mozzanatokat is figyelembe kell vennünk, amelyek tompíthatták volna a széthullás frusztrációját, és civilizált mederbe terelheték volna a szétválást. A hatvanas évek Jugoszláviájában az az állapot alakult ki, amelyet Koselleck, a válság fogalmát elemezve, *az idő sűrűsödésének* nevezett, amikor az események olyan intenzívek, hogy a társadalmi interakció alanyai válaszut elé kerülnek. Habermas szerint a válságok fogalmához az objektív erő képzete társul: ez az erő elragadja az adott alanyok szuverenitásának egy részét.²⁷ Az események sorát válságként értelmezve normatívan közelítjük meg tárgyunkat, mert a válság megoldása feltételezhetően megmenti a bajban levő alanyokat. Jugoszláviában viszont a válságot átélő alanyok nem rendelkeztek olyan történelmi ítélőerővel és illetékességgel, hogy „kimentsék” a bajban lévő tényezőket. S továbbra is Habermas fogalomhasználatára támaszkodva: a válság megoldásában „illetékes” alany (ez csupán a Párt lehetett) tevékenységében, világnézetében, válságtapasztalatában bennefoglaltatott ellentmondás elkerülhetetlenné tette a nemzeti konfliktusok kiélezését. A jugoszláv történet szereplői nem tudtak „annyi erőt összegyűjteni”, hogy megszabadítsák magukat a Jugoszlávia megalakulása idején rögzült „objektív kényszerektől”, s új önazonosságot teremtsenek maguknak.

De ha elfogadjuk is az alternatíva létezésének tényét a hatvanas évek folyamán, hozzá kell tennünk, hogy a hetvenes évek elejére teljességgel elhalványult ez a válaszut. Ezt az időszakot ugyanis a széthullás periódusának nemzeti-sztálinista tendenciáival jól kivehető vonalak kötik össze. A felszín mást mutatott: a közvetlen demokrácia kitágítását, a külföldi kölcsönökkel megvalósított modernizációs teljesítmények sorát, a központosítás meglazulását, s nem lehet letagadni a reálszocializmus többi országával szemben élvezett „liberális többletet”, az európai kultúra felé való nyitást. De a történelmi rekonstrukció egyértelműen bizonyítja, hogy a politikai elitnek a hetvenes évek elején hozott döntései élesen kirajzolták a szükségszerű széthulláshoz (s nem a civilizált szétváláshoz!) vezető utakat. Ezek a döntések arra irányultak, hogy a decentralizáció ne veszélyeztesse a bolsevik parancsuralom végső szerkezetét. A hatalom megosztásával a köztársasági pártszervezetek is részesültek a szuverenitás gyakorlásából. A hatalom ellen őrzése, a liberalizálódás továbbvitele helyett a bolsevik hatalom funkcionális megosztásának elve diadalmaskodott.

A hatvanas években felvetődő alternatívára adott választ úgy fordíthatjuk le, hogy a liberalizálódás nagyobb veszélyeket rejt magában, mint a kordában tartható nacionalizmus. A demokratikus és a nemzeti legitimáció végleg elvált egymástól. A demokratikus legitimációtól való félelem szükségszerűen a nemzeti mozzanat felé

mozdította el az ingát. A hatalommegosztás jelentése: a hatalom mennyiségi felosztása²⁸ a nemzeti-bolsevik pártok között. Szövetségi szinten a konszenzus elvét fogadták el, amely a hiánytalan egyetértés elvére épült. (Az ilyenfajta rendszer addig működhet, amíg egy paternális, alkotmányfeletti szuverén dönt a vitás kérdésekben.) A délszláv nemzetekben fennmaradtak az etnikai világképek, de a pártelitiek magukhoz ragadták a nemzetállami szuverenitást, és feudális módon szétszabdalták a Jugoszláviának nevezett területet. A kisebbségek soraiból, a részarányos elvnek megfelelően, etnikai oligarchiák alakultak ki, melyek felügyeletet gyakoroltak az etnikai világképek fölött. A hetvenes-nyolcvanas éveket a dél szláv nemzetek közötti gazdasági kommunikáció fokozatos eltűnése, a köztársasági határok megmerevedése, valamint a kulturális integráció és modernizáció lelassulása, a feltörekvő agresszív populizmus jellemezte. A nacionalizmus gyakorlása a nemzeti-bolsevik pártok privilégiuma volt; emögött, legalábbis az *ancien régime* egyes ideológusai számára, az a remény húzódott meg, hogy a tompított nacionalizmus bennrekedhet a pártszervezetek labirintusaiban, nem szivárog ki az ideológiai kamrákból, és nem hatja át a társadalom szöveteit. Az az antinomikus helyzet alakult ki, hogy a rezsim nyilvános állásfoglalásaiban veszélyesnek minősítette a nemzeti mozzanatok artikulációját (ezzel összhangban kíméletlenül üldözte a nemzeti érzéseknek hangot adó törekvéseket),²⁹ ugyanakkor a hatalommegosztással a nemzetállamiság és a nacionalizmus igényeit erősítette.³⁰ A regionalizáció helyett a nemzetállamiság felé mutató tendenciák erősödtek. Csupán Szerbiában hoztak létre a pártelitben dülő harcok eredményeként két látszatra-regionális autonómiát (Vajdaság és Koszovó), amelyek a területi pártoligarchiák uralma alá kerültek. A regionalizálás ezek autonómiájára szűkült. A nyolcvanas évek elején a légkör felforrósodása Koszovó problémájában fejeződött ki, amely mobilizálta a legnagyobb délszláv népcsoport populizmusba torkolló nemzeti energiáját.³¹

A „civil nacionalizmus”

A már jelzett szlovén viták³² kegyetlenül leszámoltak az ideologikus jugoszláv entitás szinte minden összetevőjével. Egyik kulcsszavak a pozitív más megfogalmazásban civil - nacionalizmus volt.³³ Eszerint minden nemzet politikája az öntevékeny nacionalizmusban gyökerezik, amely arra irányul, hogy megőrizze a nemzetet mint a „hatalom keretét”. Létalapja a nemzeti önzés, az, hogy a nemzetnek önnön értékei és akarata szerint kell fellépnie.³⁴ Szlovénia nem képez szuverén nemzeti államot, s a szlovénok sem képeznek szuverén nemzetet, azaz Szlovénia nem a szlovén nemzet politikai szuverenitásának kiteljesedése.³⁵

Az okfejtés szerint a délszláv nemzetek két kategóriába sorolhatók: 1. az önálló nemzeti mozgalmakkal rendelkező nemzetek, amelyek az etnikai és a társadalmi-gazdasági szerkezet szintézisét, azaz a hatalom keretét képviselik - szerbek, horvátok, szlovénok, és 2. az oktrojált nemzetek, amelyek a szövetségi állam segítségével jöttek létre, és amelyeknek érdekükben áll annak életben tartása. E nemzetek vagy nem rendelkeznek nemzeti akarattal (mint a montenegróiak), vagy nem rendelkeznek hatalommal (mint a macedónok) ahhoz, hogy öntevékeny nemzetként affirmálják önmagukat. Az oktrojált nemzetek a hatalommal és akarattal rendelkező nemzetek rovására valósíthatják meg magukat.

I. Urbancic úgy véli, hogy az újkori európai történelem különbséget tesz az erő és a hatalom között. Az erő kontraproduktív, mert közvetlen és korlátolt, s nem a modern tudás fogalmára épül. Csak a rendszer hatalma produktív, a hatalom pedig magasabbrendű, mint az erő. A totális társadalmi rendszerben, amilyen a modern

nemzet, a politikai technológia és az optimális demokrácia kialakulása a hatalom fontos részeleme. Ezzel szemben az erőszakot előfeltételező erő regresszív, ami a végtelenbe való gyűrűzés formáját ölti magára, mert a válságok megoldása újabb és újabb erőt igényel. A jugoszláv államalakulat problémája abban mutatkozik meg, hogy az erőszak hatékony, ami a rendszer kontraproduktivitását mutatja. A rendszer hatalma a „transzcendens célok” eltörlését követeli. Ilyenek a hagyományos nacionalizmus, a szocializmus, a kommunizmus, egyszóval minden olyan eszmény, amelynek nevében megerősokolják az életet. A jugoszláv államalakulatok (a Szerbia és a párt által szorgalmazott Jugoszlávia egyaránt) megfeneklettek a tradicionalizmusban és a premodern ideológiákban, s mélyen a kor szintje alatt maradtak.³⁶ Az elemzés másik két kulcsszava tehát a nemzeti tudattal egyesített hatalom és a nemzetállamiságra irányuló akarat. Az egyik következtetés: a szlovénok a legerősebb hatalmi-nemzeti afirmációt képviselik a jugoszláv államalakulatban. A másik következtetés a dél szláv nemzetek közötti radikális aszimmetriára utal: ez nem tesz lehetővé egy olyan egységes jugoszláv tervezetet, amely kifejezné az össz-délszláv nemzeti közösség érdekeit. Hogy a civil nacionalizmus szlovén programja, amely az „európai civilizáció *nemzetileg* közvetített értékeit” (gazdasági jólét, politikai szabadságok stb.) óhajtotta, sok vonatkozásban *contradictio in adiecto*, azt több értelmező is hangsúlyozta. Ám ez az önellentmondás szükségszerű megnyilvánulása volt annak, hogy a tradicionalizmusban és a premodern értékrendszerben vergődő unitárius és ideológiai jugoszlávság eszmerendszere végérvényesen széthullott. Ugyanakkor a nemzetállamiság igényeit is kifejezte sajátos történelmi körülmények közepette.

Csakhogy a délszláv nemzeteknek, ha rendelkeztek is nemzetállami akarral, nem adatott még a „civil nacionalizmus” pártolása. A jugoszláv helyzet elemzői gyakran arra hivatkoztak, hogy a kommunizmus összeomlása után légüres tér keletkezett, amelyet a nacionalizmus töltött ki. Noha a kommunizmus bukása utáni irányvesztettség tényét nem lehet megkérdőjelezni, a délszláv apokalipszis vonatkozásában szó sincs vákuumról: a már a nyolcvanas években teljes vértzetben pompázó nacionalizmus a kilencvenes évek kezdetén csupán önnön folytonosságát biztosította - más körülmények között. A nyolcvanas évek eleje óta arra szűkült le a kérdés, hogy a nacionalizmus „nem civil” hatalmát és akaratát ki fogja az utcára vinni. Amikor megszűnt az az erő, amely a nacionalizmusokat a pártszervezetekben pacifikálta, az utcára került nacionalizmus elkerülhetetlenül a végítéletszerű destabilizációhoz vezetett.

A történelem feléledt dinamikája

A hetvenes-nyolcvanas években az úgynevezett *posthistoire* szószólói úgy vélték, hogy korunkban a minden mozzanatra kiterjedő változás immáron semmi újat nem eredményez. A nóvum nem hasít bele villámként a létezőkbe, megváltoztatva-megbontva a hagyomány és a jelen viszonyát. Elévült a potencialitás és az aktualitás egymásra vonatkozása: az, aki kritikusan viszonyul a jelenhez, nem számíthat többé arra, hogy válságokat azonosítson a világban, hiszen a válság az alternatíva jelenlétét, a döntés kényszerét jelenti.

Az, hogy a haladás rutinná vált, megfosztott bennünket a bizonytalanság borzongató élvezetétől. A haladás elárulja a nóvumot a folyamatosság kedvéért. *Rien ne va plus* - azaz, ahogy Gehlen mondta, a kristályosodás állapotában kimerült a világ lehetőségétára. A legyengült ész nem képes többé cselszövésre, hogy - mint afféle

hegeli rendszerben - lehetővé tegye az újat hordozó előrearszólást. A történelem jelenvalósága olyan szintér, amelyen a dramaturgia nem tud már igazán módosítani.

A berlini fal leomlása sokak számára kérdéssé tette a posthistoire gondolatának érvényességét. Hiszen, ahogy Habermas mondja, a történelem újra mozgásba lendült, sőt ez a mozgás egyre gyorsabbá válik, a *dramatis personae*-k új köntöst öltöttek magukra, s az új problémák elnyomják a régi perspektívákat. Újra vannak alternatívák, fölelevenedtek a lehetőségek, vagyis a tetszhalott ismét virul. Habermas főleg három olyan jelenséget lát, amelyek alátámasztani látszanak a fordulat tényét. Németország egyesülése, valamint Közép- és Kelet-Európa nemzeti összecsapásai kiélezik a nemzetállamok jövőjére vonatkozó kérdéseket. A nyugat-európai országok pénzügyi egyesülése fényt vet a nemzetállam és a demokrácia viszonyára, a nemzetállamok demokratikus folyamatai reménytelenül lemaradnak az egyesülés transznacionális tartalmi mögött. S végül (ahogy nem is olyan régen Hannah Arendt jósolta) a lakosság migrációja a földönfutók és menekülők áradatával együtt olyan méreteket ölt, amely a menekültek kérdésének sürgős és mélyreható taglalását igényli.

Az Európa-tervnek fontos erőpróbája volt Nyugat-Európa szembesülése önnön másságával, a közép- és a kelet-európai történelemmel. A jugoszláv „válsághoz” való viszony példa erre a szembesülésre, még hozzá egy olyan történelemmel, amelyet Nyugat-Európa is nagymértékben befolyásolt. A Jugoszláviában dúló etnikai háborúk kapcsán, amelyek éppenséggel az első világháború után kialakított jó/rossz, barát/ellenség elvrendszerét újították fel sajátos környezetben (s ezáltal újra időszerűsítették a *jus publicum Europas* problémáját), Nyugat-Európa a már nemegyszer használt érdek-érvényesítő mechanizmusokat hívta életre - miközben szinte arra szólít fel, hogy temetkezzünk bele a földi (balkáni) élet vigasztalanságába, és fogadjuk el a nemzetállamok realitásait. (Mindennek csupán részeleme, hogy karthágói békék megkötésénél bábáskodik, rövid távú érdekeket részesít előnyben hosszú távúakkal szemben, a „rutinná vált progressziótól”, a nemzetállami partikularizmus és a jólét ötvözésének elvétől vezérelve úgy halad el Közép- és Kelet-Európa megtörtett és meggyalázott polgárai mellett, mint Odüsszeusz betömött fülű hajósa a varázslatos énekű szirének előtt, és eltűri, hogy nyugat-európai fegyverekkel lássák el a legbőszebb nyugatellenességet szító nacionalista ideológia harcos képviselőit.)

A *rien ne va plus* érzése errefelé, Közép- és Kelet-Európában, s valószínűleg másutt is, ismételten erőt vett rajtunk, noha ezúttal bizonyosan más jelentést is nyer, mint a posthistoire filozófiájában, hiszen az önhitt és elfogult nemzetállam diadalra előírányzott történelmébe való dermedtség térségünk meghatározó horizontja maradt. A klasszikus nemzetállam bizonyosan széthullóban van Nyugat-Európában, ám korántsem egyértelmű, hogy mennyire haladt előre ez a folyamat, s mennyire jelenthet mintát a politikai nemzetállam megerősítésén fáradozó közép- és kelet-európai államok számára, amelyek a nemzetállamiságot az etnikai közösség depolitizált létéhez kötik. Kétséges, hogy a Habermas-féle állampolgári patriotizmus, amely a nyilvános vitákban kibomló poszttradicionális azonosság lehetőségét vetíti előre,³⁷ mennyire szolgálhat normálul a konkrét történelmi körülmények útvesztőiben bolyongó közép- és kelet-európai polgár számára.

Habermas szerint³⁸ az európai univerzalizmus koncepciójában folytonosan szem előtt kell tartani *minden* európai polgár szolidaritását és Nyugat Európa *történelmi* felelősségét közép- és kelet-európai szomszédaival szemben. Számomra is ez a normatív kontextus jelenti a jugoszláv „válság” értelmezési alapját.

Jegyzetek

- 1 M. R. Lepsius: Ethnos und Demos. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1986/4. 753.
- 2 Vö.: I. Urbancic: Jugoszlávia - drzava u krizi. *Theoria*, 1989/1, 57; Z. Dindic: *Jugoszlávia kao nedovrsena drzava*. Knjizevna Zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988.
- 3 A legjelentősebb reflexiók megtalálhatók: *Knjizevne novine*, 1987/187.
- 4 Z. Puhovski: Moc i program. *Nase teme*, 1986/7-8, 1160.
- 5 C. Schmitt: *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München, Leipzig 1934. 11.
- 6 Dindic hasonló megállapításra jut, de ezt csupán a kommunista párt uralmára vonatkoztatja. uo. 81.
- 7 Dindic elemzi a jugoszláv kommunikációs patológiát a nyolcvanas években. Drustvena kriza ili drustvena patologija? *Gledista*, 1988/5-6.
- 8 Erről V. Kostunica: Istorija u sluzbi politike. *Theoria*, 1988/3-4.
- 9 S. Jovanovic: Jedan prilog za proucavanje srpskog nacionalnog karaktera. Avala, Vindzor, Kanada, 1964, 29., idézi: Kostunica: uo. 68.
- 10 Hogy az egyesüléstől milyen koncepciók voltak, 1. Vlajcic: uo. 1803.
- 11 G. Vlajcic: O jugoslovenskom pitanju. *Nasa teme*, 1989/6, 1776.
- 12 A Habsburg Monarchiának a délszláv premodernizációban betöltött szerepéről 1. D. Roksandic: Szerbek, horvátok és Közép-Európa. *Hiány*, 1992/1. 28.
- 13 G. Vlajcic: uo. 1775.
- 14 Vö.: V. Milincevic: Preporodne ideje Srba u Dalmaciji i razvoj jugoslovenske misli sredinom 19. veka, *Pogledi*, 1989/2, 612.
- 15 Vö. Fehér Ferenc - Heller Ágnes: *A többkultúrújság, Kelet-Európa „dicsőséges forradalmi” T-Twins Kiadó, Budapest 1992.*; Lj. Tadic: Napomene o jugoslovenskom modelu nacionalnog socijalizma. *Pogledi*, 1988/2. 479-486.
- 16 Ez a vélemény része a Szerbiában tekintélyes tudósok által is osztott összeesküvés-elméletnek, amely a Komintern mellett a Vatikánt és Nyugat-Európát okolja Jugoszlávia „szétrombolásáért”.
- 17 Ld.: I. Peric: Razlicite optike jugoslovenskog modela „nacionalnog socijalizma”. *Pogledi*, uo. 487-494. A szerző úgy látja, hogy a kommunista párt relativizálta a délszláv nemzetek önrendelkezésének szükségességéről szóló nézeteket (ld.: Treca zemaljska konferencija Nezavisne radnicke partije Jugoszlavija (KPJ): Rezolucija o nacionalnom pitanju, Istorijski arhiv KPJ, tom II, 71.), támogatta a nemzeti mozgalmakat, de csak a rezsim ellen, s élesen elhatárolta magát a mozgalmak polgári vezetésétől. Míg Tadic démonológiát művel, Peric figyelmen kívül hagyja a kommunista párt és a nemzeti mozzanat valóban problematikus viszonyát. Egyikük sem veszi figyelembe a délszláv állam létrejöttével kapcsolatos ellentmondásokat.
- 18 Ezt a fogalmat A. Dilas használja, Komunisticko jugoslovenstvo. *Theoria*, 1988/3-4. 53.
- 19 Az eddig említett jugoszláv entitás fogalmához - ideológiai, illetve unitárius jugoszlávság, a délszláv univerzalizmus mint kulturális tervezet - még egy fogalom társítható, különösen a hetvenes-nyolcvanas években: a vegyes házasságokban született gyermekek választott metanacionális fogalma.
- 20 L. R. Squire: Mechanism of Memory. *Science*, 1986/232. Vö.: Dindic: uo. 33.
- 21 A fogalmat pozitív felhangokkal J. Miric használja, ld. *Sistem i kriza*. Zagreb 1984.
- 22 Annak a ténynek, hogy a jugoszláv entitás a nyolcvanas években csupán egy intézményben, a katonaságban nyert jelenvalóságot, szimbolikus értéke van: a jugoszláv entitást csak a szigorú hierarchiába szervezett szociális interakció szintjén lehetett fenntartani.
- 23 Erről a témáról még mindig a legjobb összefoglalás: V Kostunica, - K. Cavoski: Stranacki pluralizam ili monizam; drustveni pokreti i politicki sistem u Jugoslaviji 1944-1949. *Letnik XXXVII*.
- 24 Lj. Tadic pontos meghatározása szerint a Jugoszláv Kommunista Párt protestantizálta a bolsevizmust. *Theoria*, 1982/3-4.
- 25 S. Zizek lacani-althusseri perspektíváiból azt írja, hogy tévedés lenne azt hinni: az öngazgatás csupán ideológiai álarc, amely mögött az állami bürokrácia rejtőzik, s a reális és az öngazgatási szocializmus között nincs lényeges különbség. Ez az elgondolás nem vet számot azzal, hogy az ideológia intézményekben testesül meg, áthatja az iskolarendszert, a politikai rendszert és a gazdasági szférát, a termelési folyamatok megszervezését stb.. S. Zizek: Samoupravljanje cinizam pank. *Knjizevna rec*, 1988. szeptember 25. 5.
- 26 Erről N. Luhmann (Tautologie und Paradoxie in den Selbstschreibungen der modernen Gesellschaft. *Zeitschrift für Soziologie*, 1987/16) és B. Guggenberger (Bürgerinitiativen in der Parteiendemokratie, Stuttgart, Berlin, 1980) alapján Dindic: Jugoszlávia kao... uo. 55.

- 27 Teljesen egyezem azzal, hogy a korszerű társadalmakban a demokratikus jogok hatékonyságát azon lehet lemérni, hogy a kisebbségek (ezeken persze nemcsak nemzeti kisebbségeket értek) mennyire vehetnek részt az intézményesített kommunikációban. L. E. Fraenkel: *Reformismus und Pluralismus*. Hamburg, 1973. vö.: Dindic: uo.
- 28 J. Habermas: *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus* Suhrkamp Verlag, Frankfurtam Main 1973. 5.
- 29 Ezt a megoldást bírálja, Luhmann alapján, Dindic: uo. 36. Luhmann szerint ugyanis a politikai hatalom nem mennyiség, amelyet osztani lehet, mint a privilégiumokat.
- 30 Egy író (M. Kovac) szerint a rezsim állandóan ösztönözte a nemzeti megnyilatkozásokat, hogy üldözhesse őket.
- 31 Itt már valóban nem lehetett tudni, hogy a kommunisták adták-e el a lelküket a nacionalizmus ördögének, vagy a nacionalisták a kommunizmus démonának.
- 32 Ebbe a problémába jó betekintést nyújt: *Pogledi*, 1988/2 (tematikus szám). A Koszovóval kapcsolatos mítoszokkal a *Kosovski cvor: dresiti ili seci* (Chronos, Beograd, 1990) című könyv számol le.
- 33 *Nova revija*, 1987/57.
- 34 I. Urbancic: Jugoslovenska nacionalisticna kriza in Slovenci v perspektivi konca nacije, ibidem, 53. Vö. M. Kasapovic: O slovenskome nacionalnome programu. *Nase teme*, 1988/4. 773. A civil nacionalizmus azt jelenti, hogy a nemzet nem kényszer, hanem konszenzus kérdése, A. Goljevsek: Arhaicnost: civilnost. *Nova revija*, 1987/57. 129. Kasapovic: *i. m.* 776.
- 35 V. Blazic: Pota slovenske politike. *Nova revija*, 1987. 67-68, Kasapovic: *i. m.*
- 36 T. Hribar: Avantgardno sovrastvo in sprava. *Nova revija*, 1987/57. 21; Kasapovic: *i. m.* 776.
- 37 I. Urbancic: Jugoszlavija..., *Theoria*, uo. 66.
- 38 J. Habermas: *Geschichtsbewusstsein und posttraditionale Identität. Eine Art Schadenabwicklung*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1987. 157-179.; Uő.: *Yet again: German Identity - A Unified Nation of Angry DM-Burghers*. New German Critique, 1991, Winter.

ALPÁR LOSONCZ

EARLIER SIGNS OF DESTABILIZATION

The author emphasizes through a historical analysis on the formation of Yugoslavia, that the state federation of South Slavic nations has never had a real basis of common political interests. The Yugoslavian concept of state did not reflect a free and common political will of its nations, but the intentions of the most powerful national and political block, both after 1918 and after 1945.

Because of its internal conflicts, Yugoslavia could never reach a complete stabilization: there always existed a kind of resistance against the Serbian hegemony on behalf of the other two larger South Slavic nations.

So, destabilization has been generated already since 1918, and during the entire formation process of the state. It was caused by the lack of consensus among the three South Slavic nations. The one-sided concept of Yugoslavian state has coexisted with a continuous need of forming a national state, not only in the case of Serbs but also in the case of Croats and Slovenians.

This analysis also deals with the communist concept of Yugoslavian state, which could not eliminate the national element of disintegration, although they transcribed the history of the country, they tried to neutralize the new elites regarding national problems in each member-state and against national strives they used a refined dialectical system of violence and indulgence etc.

Further on, they could not obtain successful results in managing regional differences either. The strategy for equalizing territorial economical differences failed, and regional self-government models could not develop as they were expected to.

The different number of population, the different economical and political power of each member-state, and the different traditions of the South Slavic nations resulted

an asymmetry which can be considered to be the most important cause of the destabilization process leading to the disintegration of the federation. This could not be equilibrated even by a revised notion of state based on the concept of a Yugoslavian cultural universalism.

Therefore South Slavic apocalypse is not simply consequence of a turn in 1989, but also of a new militant period with full activity already in the 1980es, proving the continuous existence of nationalism among the nations of Yugoslavia.